

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

Institut mezinárodních studií

PROTOKOL O HODNOCENÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(Posudek vedoucího)

Práci předložil(a) student(ka): **Bc. Veronika Grossová**

Název práce: *Děti zrozené ze znásilnění během konfliktu v Bosně a Hercegovině: poválečné diskurzy*. Praha, 2019. 55 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Obor Mezinárodní teritoriální studia.

Vedoucí práce (u externích vedoucích uveďte též adresu a funkci v rámci instituce): **PhDr. Ondřej Žíla, Ph.D.**

1. OBSAH A CÍL PRÁCE (stručná informace o práci, formulace cíle):

Veronika Grossová si za téma své diplomové práce zvolila tíživou problematiku dětí zrozených ze znásilnění během a v těsném skončení konfliktu v Bosně a Hercegovině v devadesátých letech 20. století. Jejím cílem bylo analyzovat společenský diskurs o etnické identitě potomků narozených následkem znásilnění. Autorka vycházela z teze, že nucená oplodnění a znemožnění potratu byly považovány za součást prakticky etnických čistek.

2. VĚCNÉ ZPRACOVÁNÍ (náročnost, tvůrčí přístup, argumentace, logická struktura, teoretické a metodologické ukotvení, práce s prameny a literaturou, vhodnost příloh apod.):

Vzhledem k citlivosti tématu, jeho dlouhodobé tabuizaci v bosenské společnosti, a tudíž absenci prakticky jakýchkoliv (i základních) informací, nebylo překvapující, že se Grossová od počátku svého výzkumu potýkala mnohem častěji než jiní badatelé s četnými omezeními, nástrahami a dílčími neúspěchy. Téma výzkumu již dopředu avizovalo zvýšenou obtížnost, a to nejen při hledání respondentů ochotných vypovídat o prožitých a tabuizovaných traumatech, ale i při shromažďování, posuzování a analyzování základních kontextuálních informací. Z těchto důvodů musela diplomantka Grossová několikrát upravovat záměr svého výzkumu a jeho cíle. Během vlastního terénního šetření pak autorka definitivně přesunula svou pozornost na analýzu mediálního diskursu, který se navzdory pokračující tabuizaci začal v posledních letech v bosenských médiích intenzivněji objevovat. Grossová se soustředila na rozbor formování tohoto diskursu, jeho rozvíjení a použité výrazové prostředky.

3. FORMÁLNÍ A JAZYKOVÉ ZPRACOVÁNÍ (jazykový projev, správnost citace a odkazů na literaturu, grafická úprava, formální náležitosti práce apod.):

Diplomová práce Veroniky Grossové není obsáhlá, nicméně svým rozsahem splňuje požadovaný limit. Na výsledné podobě textu je zřetelně vidět, že jeho finalizace byla dokončována ve značném spěchu. Celkový dojem výrazně oslabuje těžkopádné stylistické zpracování práce. Finální podobě textu chybí jeho závěrečná redakce. V diplomové práci se ve větším množství objevují gramatické chyby, překlepy a jiné tiskové chyby, či nedokončené věty. Kromě neobratných formulací oslabuje text na některých místech absence odkazů na použité zdroje. Mnohé z autorčiných argumentů nejsou podloženy citacemi. Závěrečné shrnutí (Summary) mělo být napsáno v angličtině. V práci není dodržováno užití zkratky pro Bosnu a Hercegovinu (BaH). Na úvodu autorka používá celý název, od první kapitoly avizuje používání zkratky BaH, přičemž ale dále místy uplatňuje obrat Bosna a Hercegovina.

4. STRUČNÝ KOMENTÁŘ HODNOTITELE (celkový dojem z bakalářské práce, silné a slabé stránky, originalita myšlenek, naplnění cíle apod.):

Svým záběrem, pojetím a zpracováním je diplomová práce Veroniky Grossové pilotní studie do doposud prakticky zcela neprobádané problematiky. Grossová proto musela svůj výzkum, minimálně zpočátku, zaměřit na sběr podkladových informací a bazálních dat vztahujících se k vytyčené problematice. Z důvodu absence elektronických primárních zdrojů a sekundární literatury realizovala autorka v průběhu let 2017 a 2018 terénní výzkum v BaH (Sarajevo, Banja Luka a Goražde). Během svého pobytu postupně kontaktovala celkem 35 organizací, které se svou činností věnují civilním obětem války včetně obětí znásilnění. Navzdory prvotnímu

neúspěchu (většina sdružení se odmítla o své činnosti s autorkou bavit, sdílet své informace či na její korespondenci nikterak nereagovala) se Grossové podařilo uskutečnit více jak desítku rozsáhlejších rozhovorů s lidmi obeznámenými s danou problematikou. V případě výzkumu, který se věnuje natolik citlivému tématu, proto nelze hovořit o autorčině selhání. Jinou – antropologicky laděnou variantou – by mohlo být zúčastněné pozorování ve vybrané terapeutické komunitě. Pro takový výzkum by však autorka musela vyčlenit více času, minimálně rok v terénu.

K diplomovému projektu mám několik kritických poznámek.

Autorka v textu postupuje tak, že nejnnutnější teoreticko-metodologické prvky nastiňuje průběžně. Přestože je tento postup srozumitelný, postrádá diplomová práce širší rámec, do něž by Grossová svou analýzu zasadila a měla tak příležitost konfrontovat svá zjištění s výsledky jiných výzkumů.

Grossová nedokázala v práci definovat, o jaký konflikt se v případě války v BaH jednalo. Ve svém výzkumu volně zaměňuje obraty „nacionalistický konflikt“, etnická válka, etnonacionální konflikt, občanský konflikt atd. Absence teoretického ukotvení války v BaH znemožňuje relevantně zhodnotit, nakolik bylo sexuální násilí v tomto konfliktu cíleným nástrojem či doprovodným jevem. Ze dvou nastíněných přístupových proudů v debatě o sexuálním násilí jako nástroji v bosenském konfliktu se Grossová přiklání k prvnímu z nich. Svou argumentací, ve které akcentuje vliv etnicity během znásilnění a v diskusi o etnické identitě dětí narozených ze znásilnění, akcentuje tezi o „genocidním znásilnění“. Tento termín chápe jako „jedinečný válečný fenomén, jako strategii zničení druhé skupiny“. V závěrečném rozboru mediálního diskursu Grossová dokládá, jak je i tato tíživá problematika odlišně nazírána a interpretována v rozdělené bosenské společnosti. Média pod kontrolou politických elit reprezentujících tři konstitutivní národy zdůrazňují prakticky výhradně utrpení, trauma a stigma žen a dětí „jejich“ národa. Ačkoliv Grossová udává, že teze o genocidním znásilnění rezonují především v médiích pod kontrolou bosňáckých politiků, nevysvětluje, proč je tomu tak.

Současně autorka konstatuje, že „vzhledem k tomu, že nejvíce informací existuje o násilí, které bylo páčáno na ženách muslimského a chorvatského původu, větší část akademických výzkumů se zabývá sexuálním násilím prováděným srbskými jednotkami“. Tento argument ale spíše poukazuje, jak byl od počátku bosenský konflikt reflektován z vnější. Válečné zločiny včetně znásilnění, které vykonávali příslušníci jiných jednotek než VRS, nejsou zohledněny. Toto konstatování neznamená, že by násilností byly „rozloženy“ v prostoru BaH rovnoměrně. Většina výzkumů se shoduje, že k největšímu počtu válečných zločinů včetně znásilnění došlo na straně srbských paramilitárních jednotek před jejich oficiálním začleněním do VRS. Přestože autorka správně konstatuje, že je prakticky nemožné jakkoliv relevantně kvantifikovat počet obětí znásilnění a počet narozených dětí, nepřímo poukazuje, že média pod kontrolou chorvatských a srbských elit rovněž tematizují „vlastní“ oběti znásilnění. Svědectví žen, které byly během války znásilněny, jsou ostatně shromažďována v archívech v RS, ale i v Záhřebu. O obětech znásilnění, které deklarují srbskou či chorvatskou národnost, nicméně ve veřejném diskursu neexistují prakticky žádné informace. Jejich tematizace je v určitých kruzích považována za součást revizionistického proudu, který chápe bosenský konflikt za občanskou válku. Autorka by měla analyzovat, či si minimálně položit otázku, jak je možné, že problematika znásilněných žen a násilně počatých dětí je akcentována především ve federálním Sarajevu pod kontrolou bosňáckých elit. Čím lze vysvětlit, že se problematika dětí narozených ze znásilnění začala otevírat mnohem dříve v oblasti Federaci BaH než v Republice srbské?

V diplomové práci rovněž postrádám detailnější kritickou diskusi literatury a rovněž primárních zdrojů. Citované zprávy neziskových organizací by měly být detailněji představeny, měla by být diskutována relevantnost jejich obsahu, způsob zpracování informací, počet respondentů, kteří přispěli k ustavení závěrů atd. Některé z poznatků jsou autorkou přespříliš zevšeobecněny. Například činnosti dvou sdružení ve Federaci BaH, která akcentují respekt vůči všem obětem bez ohledu na etnicitu a snaží se o multietnický diskurs usmíření, nelze dokládat, že by „Muslimové byli stavěni do pozitivnějšího světla“. Jinde ve svém textu Grossová dokládá, že aktéři těchto organizací jsou bez ohledu na upřímnost multietnického dialogu a snahy po usmíření konfrontováni s pevně ukotveným bosňáckým etno-nacionálním narativem. Ten znásilněné ženy a počaté děti uchopuje rovněž etnický jako další doklad exkluzivity utrpení daného národa.

Autorka se nevyvarovala několika podstatných faktografických přešlapů. Není pravdou, že ústava z roku 1963 uznala Muslimy jako národ. Oficiálně tak učinila až ústava z roku 1974. Stejně tak není správně, že termín Bosňáci nahradil název Muslimové „po konci války v roce 1995“. Nový název, Bosňáci, byl přijat na klíčovém zasedání prvního Bosňáckého saboru v Sarajevu v roce 1993. Za zavádějící považuji formulaci, že se BaH „stala na konci druhé světové války součástí Socialistické federativní republiky Jugoslávie“. Sporné je rovněž tvrzení, že etnické čistky „světu přinesla válka v BaH“. Naopak jde o praxi, která doprovázela většinu konfliktů během 20. století.

Z analýzy Grossové vyplývá, že praktiky znásilňování ovládlo etnický podmíněné uvažování, které reflektovalo etno-nacionální chápání konfliktu. Tento pohled se ale při bližším zkoumání bosenské války může

jevit jako zjednodušující. Jak vysvětlit znásilnění v oblastech, které byly pod úplnou kontrolou elit jedné válčící strany, či násilnosti v oblastech, kde mezi sebou válčili Bosňáci (oblast západní Bosny)?

V případě rozboru mediálního diskursu o obětech znásilnění a dětech Grossová spíše popisuje vývoj tohoto diskursu, než že by jej hlouběji analyzovala. Grossová se neptá, proč aktéři v médiích vystupují daným způsobem. Na druhou stranu ale v této části textu autorka poukazuje na cenný poznatek. Ačkoliv oběti vyzývají k otevřené diskusi nad tímto dlouhodobě opomíjeným tématem, jsou i ony nuceny vystupovat v mantinelech poválečného uspořádání země, které upevnilo etno-nacionální rozdělení společnosti. Všichni, kdo téma veřejně akcentují, jsou konfrontováni s jeho etno-nacionálním chápáním a skutečností, že důležitou součástí mediálního diskursu o tomto nepříznivém fenoménu je teze o dědičnosti etnické identity v otcovské linii. Tento fakt nepříznivě ovlivňuje potomky narozené ze znásilnění, protože jsou v etnicky homogenním prostředí (zde je nutno podotknout, že z velké části jde o bosňácké prostředí, které se formálně prezentuje jako tolerantnější než srbské, či chorvatské) odsuzováni na základě biologické dědičnosti etnické linie po otci. Význam identity biologického otce je oběťmi odmítán.

Grossová v úvodu konstatuje, že výsledky projektu přispívají do debaty o válečných zločinech a jejich dopadech v bosenské společnosti. V práci ale tato debata není vůbec nastíněna. Stejně tak Grossová v závěru opomíjí analyzovat, jak tento tíživý fenomén usměrnil diskusi o válečných zločinech v BaH, a jak formující se diskurs ovlivnil a ovlivňuje poválečnou obnovu bosenské společnosti a otázku usmíření. Poznatky práce nejsou zasazeny do širší teoretické debaty o výzkumu role znásilnění v jiných konfliktech.

Za klíčovou pasáž textu považují tato konstatování: „ačkoliv je v některých textech zmíněno, že takové násilí bylo páčáno na všech bosenských ženách, emotivní příběhy vždy líčí případy obětí jen jedné skupiny. Takový diskurz utváří prostředí sdílení tragédie v rámci jedné skupiny, blokuje přijímání informací a navázání kontaktu s druhou skupinou a konzervuje tak rozdělení společnosti na základě etnických linií. Tento stav je důsledkem jednostranných narativů líčících válečné události a absencí narativů alternativních, které by ve společnosti podpořily proces společenského vyrovnání se s konfliktem a usmíření“. Zůstává nevyřešenou otázkou, o čem tento pochmurný závěr vypovídá? Jak jej lze vztáhnout k charakteru poválečného budování míru v BaH a obecněji v dalších poválečných společenstvích?

5. OTÁZKY A PŘIPOMÍNKY DOPORUČENÉ K BLIŽŠÍMU VYSVĚTLENÍ PŘI OBHAJOBĚ (jedna až tři):

Grossová v souvislosti s debatou, jakými cestami lze veřejně detabuizovat tuto bolestivou tematiku, uvádí, že potomci zrození ze znásilnění budou mít možnost dosáhnout na sociální podporu ve finanční nouzi. Tento obrat není zcela srozumitelný. Přestože se autorka k této otázce v průběhu textu ještě jednou vrací, měla by při obhajobě objasnit, jakým způsobem jsou děti institucionálně definovány jako oběti. Domnívám se, že právě stigma markantně odlišuje oběti znásilnění od dalších institucionálně priznaných obětí konfliktu (např. osoby, které byly vězněny [logoraši], váleční veteráni, invalidé, osoby, u nichž byla definována PTSP). Tyto traumatizované osoby mají tendenci své prožitky akcentovat, což jim dává příležitost získat (nevelkou) sociální podporu státu. V případě znásilněných žen, či dětí počatých ze znásilnění, ale tato tendence poukazovat na svoje utrpení chybí.

Během obhajoby by Grossová měla odpovědět i na tyto otázky: Proč se tématem dětí zplozených ze znásilnění věnují nejvíce Bosňáci ve Federaci BaH? Co postupující akcentace této problematiky říká o soudobé BaH? Kdo je tvůrcem/hybatelem diskursu o dětech narozených ze znásilnění? Jaká jsou očekávání dětí narozených ze znásilnění od bosenské společnosti?

6. DOPORUČENÍ / NEDOPORUČENÍ K OBHAJOBĚ A NAVRHOVANÁ ZNÁMKA

Text Veroniky Grossové považují v českém prostředí za průkopnické dílo, jehož celkové vyznění negativně ovlivnily výše vyřčené kritické připomínky. Z těchto důvodů hodnotím diplomovou práci za uspokojivou (D).

Datum: 16. 8. 2019

Podpis:

Pozn.: Hodnocení pište k jednotlivým bodům, pokud nepíšete v textovém editoru, použijte při nedostatku místa zadní stranu nebo příložený list. V hodnocení práce se pokuste oddělit ty její nedostatky, které jsou, podle

vašeho mínění, obhajobou neodstranitelné (např. chybí kritické zhodnocení pramenů a literatury), od těch věcí, které student může dobrou obhajobou napravit; poměr těchto dvou položek berte prosím v úvahu při stanovení konečné známky.